

Milli Kütüphanelerin Ekonomik-Sosyal ve Kültürel Kalkınmadaki Önemi

Leman Şenalp*

Öz

Milli kütüphanelerin ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmalarında önemli bir rol oynadıkları bilinmektedir. Bu yazıda, milli kütüphanelerin önemleri, Batı'da XVIII. yüzyıldan itibaren süregelen gelişim ve değişimleri; bu gelişim ve değişimlerin ülkemizdeki yansımaları ve Türk Milli Kütüphanesi'nin kuruluşundan günümüze kaydettiği ilerlemeler ile sorunlarına değinilmektedir.

Ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel gelişmelerinde her tür kütüphanenin ve özellikle milli kütüphanelerin önemli rolleri vardır.

Milli kütüphaneler, ülkelerinin tarihi, politik ve sosyal yapılarına göre, kuruluş ve gelişmelerinde, bazı farklılıklar gözlenirse de, genel olarak; ülke yayınlarını yasal yolla, ya da diğer düzenlemelerle, eksiksiz olarak toplamak, korumak ve bunlardan yararlanmayı sağlamakla yükümlüdürler. Aynı zamanda, ülkelerinin fikir ve sanat ürünlerini toplayıp gelecek kuşaklara aktarılmasına ve kültür mirasının oluşmasına da katkıda bulunurlar. Ülkeler için büyük önem taşıyan milli kütüphaneler konusunda, Milli Kütüphanemizin kurucusu, rahmetli Adnan Ötügen şöyle demiştir; "Milli kütüphaneleri hür milletlerin istiklal hücceti olarak kabul edebiliriz. Nesiller, fikir ve kültür miraslarını birbirlerine milli kütüphaneleriyle devrederler." ⁽¹⁾

Batı'da milli kütüphanelerin, XVIII. yüzyıl sonlarından başlayarak, krallık kütüphanelerin "milli kütüphane" kimliğine dönüştürülmesiyle kurulmaya başlandığını görüyoruz. Bu yolla Avrupa'da ilk kurulan milli kütüphane, Fransa Milli Kütüphanesi'dir (1795).

Bizde de, 1924 yılında bu tür bir uygulama yapılması düşünülebilseydi, Yıldız Sarayı Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne nakledileceği yer-

* Leman Şenalp emekli uzman kütüphanecidir.

⁽¹⁾ Mustafa Akbulut :Milli kütüphaneler. TKDB.33(1)1984.4.1-10

de, hemen bir milli kütüphane kurulması gündeme getirilerek, bu çok değerli koleksiyon, Milli Kütüphanemizin nüvesini oluşturabilirdi. Böyle bir öneri, 1879 yılında İstanbul'a gelip yerleşen ve burada bir devlet milli kütüphanesi kurulması amacıyla, ilgililer katında çeşitli girişimlerde bulunan, İsveçli bir kitapsever olan Gustaf Noring⁽²⁾ tarafından, daha 1880 yılında ,Yıldız Sarayı Kütüphanesi koleksiyonunu gözden geçirdikten sonra öne sürülmüştür.⁽³⁾

Milli kütüphaneler, XX. yüzyılın ilk yarısına kadar, aranan her yayının bulunabileceği bir kütüphane olma çabası içindeydiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bilimlerin genişlemesi ve her konuda yapılan yayınların ve özellikle süreli yayınların sayısındaki büyük artış, milli kütüphanelerin sorumluluklarını ve işlevlerini, üstesinden gelinemeyecek düzeyde artırmıştır. Öyle ki; Amerikan, İngiliz ve Fransız Milli Kütüphaneleri, yayınların artışı karşısında ülke yayınlarının toplanması görevini, başka kütüphanelerle paylaşmaktadırlar.

Milli kütüphaneler, üstlenmiş oldukları görevleri gereği, hemen hemen her alanda ülke kalkınmasına ve bilimsel araştırmaların geliştirilmesine yardımcı olurlar. Şimdi bu görevlerin neler olduğuna kısaca göz atalım. Bu konuda incelemeler yapan, İngiliz kütüphaneci K.W.Humphreys bir makalesinde,⁽⁴⁾ günümüz kütüphanelerinin de benimsediği görevleri; a) Temel görevleri, b)İstemli görevleri, c)Zorunlu olmayan görevleri olarak üç ana grupta toplamıştır.

Milli kütüphanelerin, ülke yayınlarını eksiksiz toplamak ve bunların bibliyografik kayıtlarını yapmak, milli bibliyografyayı yayınlamak ve ulusal enformasyon hizmetlerini planlamak, düzenlemek, temel görevlerinin en önemlileridir. Humphreys, milli kütüphanelerin çeşitli fonksiyonları arasında, bibliyografik fonksiyonlarının temel görevlerini belirlediğini kabul etmiştir.

İstemli görevleri ; kütüphaneler arası ödünç verme, yazma eserleri toplamak, kütüphaneler teknikleri alanında araştırmalar yapmak vb... Zorunlu olmayan görevleri ; yayınların uluslar arası değişimini sağlamak, fazla nüshaların dağıtımını yapmak, işbaşında mesleki eğitim, özürülüler için özel hizmetler sağlamak vb...

Görüldüğü gibi, Milli kütüphanelerin geniş kapsamlı pek çok fonksiyonları vardır. Fakat, günümüzde milli kütüphaneler, bibliyografik fonksiyonlarıyla etkinlik kazanmaktadırlar. Bu fonksiyonları, onları ulusal ve uluslar arası etkinlikleri olan kütüphanelere dönüştürmüştür.

⁽²⁾ Sonradan müslümanlığı kabul edip Ali Nuri (Dilmeç) adını alır.

⁽³⁾ Özer Soysal : XIX. Yüzyıl sonlarında "Türk Ulusal Kütüphanesi" ni kurma girişimi. Türk Kütüphaneciliği. I (1) 1987.16

⁽⁴⁾ K.W.Humphreys: Les fonctions d'une bibliotheque nationale, Bull. UNESCO Bibl.XX (4) 1966.p.170-185

1950'li yıllardan başlayarak gerçekleştirilen mesleki ve ilgili uluslararası kuruluşların toplantılarında varılan sonuçlar, milli kütüphanelerin bibliyografik fonksiyonlarının güçlendirilmesi amacıyla yöneliktir. 1950 yılında, Paris'te yapılan UNESCO toplantısında, her ülkenin bir "Bibliyografya ve Enformasyon Merkezi" kurması önerilmiştir. 1958 yılında, Viyana'da toplanan Avrupa Milli Kütüphaneleri Kolokyumu'ndaki tartışmalar, milli kütüphanelerin bibliyografik çalışmaları etrafında toplanmıştır.⁽⁵⁾ 1974 yılında, Paris'te düzenlenen uluslararası bir toplantıda,⁽⁶⁾ ülkedeki kütüphane ve arşivlerin dokümantasyonu alanında, alt yapının oluşturulması için bibliyografik denetimin ulusal düzeyde olması zorunlu görüldü. Ulusal Enformasyon Sistemi (NATIS), ülkedeki bilgi transferi ile ilgili tüm kuruluşları, kaynakları, yöntem ve etkinlikleri kapsar.⁽⁷⁾ Diğer taraftan IFLA tarafından, dünya üzerinde bibliyografik bilginin denetimi ve değişimini gerçekleştirilmek üzere oluşturulan Evrensel Bibliyografik Denetim (UBC) Eşgüdüm Programı, uluslararası başarıyı, ulusal bibliyografik denetimin başarısı ile ölçmek gerektiğini kabul etmektedir.⁽⁸⁾

Dünyada her alanda sağlanan gelişmeleri izlemek ve araştırmalar için ulusal enformasyon sistemlerinin de yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle, küçük ülkeler kendi sınırları dışında üretilen bilgiye bağımlıdırlar. Yani, bilgi transfer etmek zorundadırlar. Ayrıca enformasyon problemlerini uluslararası ölçüde düşünmek gerekmektedir. Bu nedenlerle, UNESCO'nun enformasyon sektörünün uluslararası programlarına (UNISIS gibi), Birleşmiş Milletler'in bünyesindeki başka uluslararası özel sistemlere, Uluslararası Dokümantasyon Federasyonu (FID) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası kuruluşların programlarına katılmak gereklidir. Dünyadaki enformasyon kuruluşlarının kaynakları, çalışmaları ve etkinlikleri bir uluslararası enformasyon sistemi olarak kabul edilebilir. Bugün dünyadaki, bilgi iletişimindeki güncel düzenlemeler, amaçtan uzak görünüyorsa da, bu bilgileri bir bütün olarak biraraya getirmek yahut sistemin bütünüyle işlerliği üzerindeki çalışmalara devam etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda düşünen ekonomistler, çoğu kez, "dünya ekonomisi" yahut "dünya ekonomik sistemi"nden bahsetmektedirler.⁽⁹⁾

⁽⁵⁾ Avrupa Milli Kütüphaneleri Kolokyumu 8-27 Eylül 1958, Viyana Milli Kütüphaneler. Çev.: Behişe Abacıoğlu. Ank.1963

⁽⁶⁾Conférence intergouvernementale sur la planification des Infrastructures nationales en matière de Documentation, de bibliothèques et d'archives, Paris 23-27 Sept. 1974

⁽⁷⁾Lerôle des bibliothèques nationales dans les systèmes nationaux et internationaux d'information..1976.Bull. UNESCO bibl.XXXI(1) Janv.-Fevr.1977.p.12

⁽⁸⁾Gülün Baybur: Milli Kütüphanelerin Bibliyografik Fonksiyonları. TKD. 40. Yıl Kütüphanecilik Kurultayı,1989 Bildiriler s.127-133.

⁽⁹⁾ a.g.y. Bull. UNESCO bibl. XXXI(1) Janv.-Fevr. 1977. p. 22

Her alanda yapılacak bilimsel araştırmalar ve teknolojik gelişmeler bibliyografik kaynakların doğru, güncel ve kolay ulaşılabilir olmasına bağlıdır. Artık bir çok devlet ve bilim adamları “Enformasyon Çağı”nın başladığını, bunun gereklerine uyulması zorunluluğunu ileri sürmektedirler. Hatta, “Günümüzün geri kalmış ölkeleri sanayileşmeyi başaramayanlardır, yarının geri kalmış ölkelerini ise ‘enformasyon devrimi’ne ayak uyduramayanlar oluşturacaktır.” denilmektedir.

(10)

Gelişen teknoloji ile küçölen dünyamızda, uluslararası bilgi alışverişini gerçekleştirecek ilişkilere girmeye başlamış olan milli kütüphanelerin ölkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmasına daha önemli ölçüde katkıları olacaktır.

Milli Kütüphanemizin bibliyografik fonksiyonları:

Bilindiđi gibi, kuruluş hazırlıklarına, 1946 yılında başlanan Milli Kütüphanemiz 16 Ađustos 1948’de hizmete ačilmiř, kuruluş yasası ise 23 Mart 1950’de çıkmıştır. 1934 yılında çıkartılan “Basma Yazı ve Resimleri Derleme Yasası” uyarınca derlenen yayınlardan birer nüshanın, ileride kurulacak Milli Kütüphane’ye devredilmek üzere, hatta kataloglanarak saklanması ve o tarihten itibaren “Türkiye Bibliyografyası”nın yayınlanmaya başlaması, Milli Kütüphane için büyük bir avantaj sağlamıştır. 1950 yılında, Milli Kütüphane resmen kurulduğu zaman, hemen 16 yıllık öлке yayınlara ve sürekli yayınlanmakta olan bir milli bibliyografyaya sahip olmuştur. 1955 yılında 80-90 bin ciltlik bir koleksiyon, Derleme Müdürlüđu’nden Milli Kütüphane’ye nakledilmiş ve kısa sürede kullanıma hazır hale getirilmiştir. 1952 yılında, UNESCO tarafından gönderilen, Fransa Milli Kütüphanesi uzmanlarından M.F. Raux, Türkiye’de Milli Kütüphane bünyesi içinde bir “Bibliyografya Enstitüsü” kurmakla görevlendirilmişti. Bu girişim, yeni ačilmiř olan Milli Kütüphanemizin bibliyografik etkinliğinin artırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. 1952 Mart’ında Türkiye’ye gelen M.F. Raux, öncelikle, Enstitü’de bibliyografik kaynakların toplanması, Türkiye Makaleler Bibliyografyası’nın yayınlanması ve toplu katalog çalışmalarına başlamıştır.⁽¹¹⁾ 1955

⁽¹⁰⁾ Ahmet Çelik: Bilgi ağı ve Türkiye TKD: 40. yıl Kütüphanecilik Kurultayı,1990. Bildiriler s. 16

⁽¹¹⁾ M.F. Raux ile birkaç ay çalışan Behire Abacıoğlu (Balkan), UNESCO’dan sağlanan bir yıl süreli bir bursla Paris’e gidince, o günlerde Derleme Müdürlüğu görevini yürütmekte olan Leman Şenalp, tekrar Milli Kütüphane’deki kadrosuna alınarak, Enstitüde görevlendirilmiştir. Bir yıl içinde, Türkiye Makaleler Bibliyografyası’nın ilk beş sayısı yayınlanmış, Enstitü koleksiyonları oluşturulmuş ve toplu katalog çalışmalarına başlanmıştır.

yılından itibaren de “Türkiye Bibliyografyası” Enstitüce yayınlanmaya başlamıştır.

Daha sonraki yıllarda, ayrıca, “T.C. Devlet Yayınları Bibliyografyası (1971-1989),” Seçilmiş Gazete Yazıları Bibliyografyası (1989-1990) gibi bibliyografik çalışmaların sürdürülmesi, Milli Kütüphane’nin temel görevlerinden en önemlilerini yerine getirme çabası içinde bulunduğunu göstermektedir. Milli Kütüphane’de bir grup uzman kütüphaneci tarafından hazırlanan “Alfabetik Kataloglama Kuralları”nın yayınlanması (1954) ve bu kuralların, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü’ne bağlı kütüphanelerde ve bazı üniversite kütüphanelerinde uygulanması kataloglamada bir ölçüde standartlaşmayı sağlamıştır.

Ancak, son otuz yıl içinde bilgi teknolojisindeki ve baskı teknolojisindeki gelişmeler ve yayın türlerinin çeşitlenmesi, kütüphanecilikte bilgi depolama ve bilgiye erişim hizmetlerinde yeni yöntemler uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Yayın türlerinin çeşitlenmesi, derleme materyallerini artırmıştır. Ve eğer, derleme yasaları, ülkemizde olduğu gibi günün koşullarına göre düzenlenememişse, ülke yayınlarını eksiksiz toplamak olası değildir. Bununla ilgili olarak da, sağlıklı bir bibliyografik denetim yapılamaz ve “Ulusal Enformasyon Sistemi” oluşturulamaz. Bütün bu işlevler iç içe ve birbirine bağlıdır.

Milli Kütüphanemiz, bibliyografik fonksiyonlarını günün koşullarına göre yürütebilmek amacıyla, bazı girişimlerde bulunmuştur. Örneğin; Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemi’nin 19. basımını ilgili uzman gruplarca dilimize çevrilmiştir. Fakat, daha çeviri yayınlanmadan, 20. basımını çıkmıştır. 1985 yılından beri, kataloglamada AAKK 2 uygulanmaktadır.

Milli Kütüphane ülkede bir bilgi ağı kurulması ve bilgi akımının sağlanması projesini, I. Milli Kültür Şurası’nda (1982) ileri sürmüştür. Milli Kütüphane’de bilgisayar çalışmalarına 1986 yılında başlanmışsa da, bu konuda yetişmiş personel yetersizliği nedeniyle, kataloglama, 1987 yılı sonlarına kadar elle yürütülmüştür.

1990 yılından beri, kataloglama ve satınalma işlemleri bilgisayarla yapılmaktadır.

Milli Kütüphane’de yurt dışı bilgi bankaları ile bağlantılı bir “Bilgi Bankası”nın kurulmuş olması bu alanda yapılmış yararlı bir girişimdir.

Milli Kütüphanemizin ekonomik sosyal ve kültürel alanlarda ülke kalkınmasına daha etkin katkıda bulunabilmesi, bibliyografik fonksiyonlarının etkinliğine bağlıdır. Bunun için de, öncelikle Derleme Yasası’nın değiştirilmesi, etkili bir bibliyografik denetim sağlanması, Türkiye Bibliyografyası’nın güncelliğini yitir-

meden yayınlanması, ülke kütüphaneleri arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanması, bilgi ağlarının kurulması, “Ulusal Enformasyon Sistemi” nin geliştirilmesi ve uluslararası bilgi iletişim merkezlerine bağlanması gerekiyor. Ulusal ve uluslararası bilgi akışını sağlamak, bu koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Ancak, bu sayılan hizmetlerin gerçekleştirilmesi için, her şeyden önce, yeterli bir bütçeye ve yetişmiş uzman personele ihtiyaç vardır. Fakat, güç de olsa, milli kütüphaneler, bu gelişmelere ayak uydurmak zorundadırlar. Aksi takdirde yurt içinde ve yurt dışında etkinliklerini kaybederler.

Biz, yeni kültür politikamızın, tüm kütüphanelerle birlikte Milli Kütüphanemizin dünyadaki teknolojik gelişmelere göre düzenlenmeler yapmasına olanak sağlayacağına inanıyoruz.

Okuyucu Mektupları

Letters

Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak TKD*

Ali Fuat Kartal**

Günümüzde yaşanan sorunları çözmeye yoğun işbirliğine ve işbölümüne duyulan gereksinim, dayanışmayı da beraberinde getirmiştir. Toplumsal koşulların yarattığı zorunluluk sonucu, çeşitli çıkar türleri ve grupları artmış, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan sivil toplum örgütleri oluşmuştur.

Sivil toplum örgütlerinin, iktidarı, amaçları doğrultusunda baskı altında tutma eğilimleri nedeniyle, bu tür oluşumlara “baskı grubu” adı verilmektedir. Bu bağlamda, TKD de bir baskı grubudur. TKD’nin halk kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik Kültür Bakanlığı ile yaptığı görüşmeler sonucunda, kadro sıkıntısı yaşayan kütüphanecilerin, Kültür Müdür Yardımcılığı atamalarının yapılması, sorunun nispeten çözülmesinde, TKD’nin bir baskı grubu olarak etkinliğinin bir göstergesidir.

Dernekleşme sürecinde, toplumsal zorunlulukla birlikte, sistemin kendi içinden doğan bir tepkinin payı olduğu gözardı edilmemelidir. Bu sürecin ülkemizdeki seyri, demokratikleşmenin seyri ile paralellik göstermektedir. 1938 yılında, ülke genelinde, sadece 205 dernek varken, bu sayı 1950’de 2011’e, 1960’ta 18.958’e, 1970’te 42.170’e, 1980’de 54.144’e ve Mart 1994’te 112.000’e ulaşmıştır.¹ Emniyet Genel Müdürlüğü Dernekler Masası’ndan edindiğim son bilgilere göre; Eylül ayı (2002) sonu itibarıyla dernek sayısı (şubeler dahil) 161.420, faal durumda olanların sayısı sadece 80.283’tür. Geriye kalan 81.137 dernek ise genel kurul yapmama, yasadışı faaliyetler vb. nedenlerle kapatılmıştır.

Dernekleşme ve demokratikleşme süreçleri incelendiğinde, ikisi arasındaki

1 Hikmet Yavuziğit, Derneklerin Demokratik Toplumsal Yapıya Katkısı, Mülkiyeler Birliği Dergisi, Cilt XVII. Sayı: 210-212, s.62-69

* Bu bildiri, 10-12 Ekim 2002 tarihleri arasında, Samsun’da düzenlenen 1. ÜNAK Genel Konferansı’nda sunulmuştur.

** Ali Fuat Kartal, TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü’nde kütüphaneci ve aynı zamanda TKD Ankara Şubesi Başkanı’dır; e-posta: kartalaf@yahoo.com